

"Bakının azad edilməsi başla bədənin birləşməsi idi"

15 Sentyabr Bakının işğaldan azad olduğu gündür. "Ədalət" qəzetinin "Deyirmi masa"sında bu günün əzəmətindən danışacağıq. Tarixi vərəqləyib 15 Sentyabrdan sonra daha da möhkəmlənən Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığından da bəhs edəcəyik. Qonaqlarımız tarix elmləri namizədi, dosent Boran Əziz və tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firdovsiyyə Əhmədovadır.

-15 Sentyabr tariximizdə müstəsna əhəmiyyət daşıyan bir hadisədir. Bu tarixlə bağlı fikirlərinizi öyrənmək istədim...

B. Əziz: "28 Maydan sonra Azərbaycan tarixində ən böyük bayram 15 Sentyabrdır. Əgər 28 Mayda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılmışdısa, 15 Sentyabr Rəsulzadənin sözləri ilə demiş olsaq, Cümhuriyyətin yaşama qabiliyyətinə malik olmasını sübut elədi. Həm Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin, həm də Fətəli xan Xoyskinin söylədiyi kimi, Bakının azad edilməsi başla bədənin birləşməsi idi. Bu baxımdan deməliyəm ki, Azərbaycanın dövlətçilik tarixi eramızdan əvvəl 3-2-ci minilliklərdən başlasada, heç bir zaman torpağımızda adı Azərbaycan, paytaxtı Bakı olan bir dövlət olmamışdır.

Tarixdə ilk dəfə paytaxtı Bakı, adı Azərbaycan olan bir dövləti ilk dəfə Rəsulzadə və onun qəbri nurla dolmuş silahdaşları yarada bildilər.

Bakının yadelli işğalçılardan azad olunması Azərbaycan tarixində çox əhəmiyyətli bir hadisədir. Bolşevik Rusiyası Bakını, ümumiyyətlə, Azərbaycana aid hesab etmirdilər. Məsələ burasındadır ki, çar Rusiyası Azərbaycana işğal etdikdən sonra Bakıya, əvvəllər burada bir nəfər də olsun, rus olmadığı halda, rus əhalisi köçürmüşdü. Bu şəhəri faktiki olaraq özününküləşdirmişdilər.

Həmin dövrdə Bakı şəhərinin əhalisinin üçdə ikisi qeyri-azərbaycanlı idi. Bu baxımdan Bakını Azərbaycanın əlindən tamamilə almaq üçün Bolşevik Rusiyası Almaniyaya ilə müqavilə də imzalamışdı. Müqaviləyə görə, Bakıdan çıxarılan neftin 25 faizi almanlara verilməli idi və nəticədə almanlar öz müttəfiqi olan Osmanlı ordusuna Bakını yadelli işğalçılardan azad etməyə mane olmalı

idilər. Bütün bu çətinliklərə-həmin dövrdə Bolşevik Rusiyasının, Almanyanın və digər dövlətlərin manələrinə baxmayaraq Osmanlı ordusu ilə Azərbaycan Korpusu birlikdə Bakını yadelli işğalçılardan azad etdilər. Ona görə deyilir ki, bu çox tarixi əhəmiyyətli bir hadisədir".

F. Əhmədova: "15 sentyabr 1918-ci il Azərbaycanın təkə öz paytaxtına deyil, həqiqi istiqlaliyyətinə qovuşduğu gün olmuşdur. Bakını Azərbaycandan ayırmaq cəhdi 100 il öncə də olub və sovetlər dönmində də buna səylər edilib. Diplomatiyanın həll edə bilmədiyi "Bakı məsələsi"ni Qafqaz İslam Ordusunun əzmkarlığı gerçəkləşdirdi.

Bu əzmkarlıq Almaniyaya ilə Sovet Rusiyasının Bakı üzərindəki sövdələşməsini altüst etdi. Sənəd siyasi-diplomatik, beynəlxalq dövriyyəyə girmədən işləməz hala gəldi.

Bu sövdələşmədən xəbər tutan M. Ə. Rəsulzadə yeganə çıxış yolunu Cümhuriyyətin xarici işlər naziri M. H. Hacinskiyə xüsusi məktubunda qəti məzmununda ifadə etmişdir: "Necə olursa, olsun Bakını almaq, almaq və almaq lazımdır". "Biz hamını baş vermiş fakt qarşısında qoymalıyıq" mesajını versə də, M. Ə. Rəsulzadə "Mərkəz" bloku, həmçinin, bitərəf dövlətlərin səfirliklərinə Azərbaycan sülh heyətinin sədri kimi nota göndərmişdir.

Bakının qurtuluş xəbərini İstanbulda alan Rəsulzadə hökumət başçısı F. X. Xoyskiyə təbrik teleqramı göndərmişdir. Noyabrın 7-də Bakıya dönmə M. Ə. Rəsulzadə Bakının

Azərbaycana bağlılığı tarixini qələmə alaraq "Azərbaycan paytaxtı" başlıqlı məqalə ilə "Azərbaycan" qəzetinin 5-ci sayında çıxış etmişdir. Məqalənin sonuncu hissəsi Cümhuriyyətin bir illik yubileyi ilə əlaqədar 1919-cu il mayın 28-də işıq üzü görmüş, "İstiqlal" məcmuəsində dərc edilmişdir.

Qurtuluş şəhidlərinin xatirəsinə ehtiramla 1919-cu il sentyabrın 15-də Azərbaycan ordusunun rəsmi keçidi oldu. Eyni zamanda "Qurtuluş abidəsi"nin bünövrəsi qoyuldu. Amma Azərbaycanın Sovet Rusiyası tərəfindən işğalı həmin abidənin tamamlanmasına imkan vermədi. Abidə qoyulmuş olsa idi belə, bolşevik hakimiyyətinin birmənalı olaraq tarixdən silmək istədiyi ilk milli izlərdən olacaqdı.

Qurtuluş günü kimi sentyabrın 15-i Azərbaycan istiqlal hərəkatının tarixinə yazıldı: "Bu etibarla dəxi Eylülün 15-i qurtuluş günüdür".

-Bəlli ki, 15 sentyabr Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığı zəminində olan bir hadisədir...

F. Əhmədova: "Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycan və Türkiyə hərbi əməkdaşlığının şanlı səhifəsidir. Azərbaycan ordusu Osmanlı zabitlərinin dəstəyi ilə savaşa-savaşa qurulurdu.

Azərbaycanın görkəmli hərbi xadimləri Əlağa Şıxlinski, Həbib Səlimov və b. Osmanlı zabitləri ilə birgə şərəfli bir missiya gerçəkləşdirdilər. Qafqaz İslam Ordusu 100 ili aşan bir tarix yazdı. Türk milləti adına yazılmış bu tarix sadəcə bir hərbi salnamə deyil, 100 ilin sınağından çıxmış mənəvi

bağlılıqdır. Azərbaycan naminə canından keçmiş Türk əsgər və zabitinin məzarları Cümhuriyyətimizin hüduklarını xəritədən torpağa köçürən, geniş Vətənimizin coğrafiyasına tikilmiş yaddaş abidələridir. Azərbaycan xalqı sovet dövrünün yasaqlarına, təqiblərinə baxmayaraq, türk nişanlı məzarları qorumuş, saxlamış, müstəqilliyinə qovuşduqda isə bərpa-tikinti işləri aparıb, ətəfini abadlaşdıraraq ziyarət yerinə çevirmişdir.

Bakının Azərbaycan xalqına qaytarılması yolunda şəhid olmuş türk hərbiçilərinin uyduğu məzarlıqlar bu gün ziyarət yerləridir. Bakının mərkəzində türk şəhidliyinə ucalmış abidənin yerləşdiyi yer Şəhidlər xiyabanıdır. XX yüzilliyin sonunda dövlət müstəqilliyini bərpa etmək naminə şəhid olmuş onlarla azərbaycanlının məzarını ziyarət edərkən onların vaxtsiz həyatdan getmələrindən kədərilməklə yanaşı, hansı amal və əqidə yolunda mübarizə apardıklarını unutmamalıyıq. Ümumi fəaliyyətimizi Vətənimizin tərəqqisi, dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi işinə yönəltməyi bacarmalıyıq".

B. Əziz: "Mən bir az fərqli səpkidə danışacam. 2002-ci ildə Türkiyədə Bursa şəhərində "Qafqazda sabitliyin yaradılması" adlı beynəlxalq konfransda iştirak edərkən Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin tarixi ilə bağlı bir məruzəm olmuşdu. Həmin konfransda belə söyləmişdim ki, Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığı üçüncü bir millətin Qafqazdan sürgün edilməsinə, onlara qarşı soyqırım tətbiq edilməsinə və ya onların deportasiya edilməsinə yönəlməyib. Bundan başqa Qafqazda möhkəmlənmək üçün Rusiya və Ermənistanın ittifaqı müsəlman və türklərin Qafqazda tamamilə məhv edilməsinə, onların buradan sürgün edilməsinə yönəlib.

Türkiyə ilə Azərbaycanın dostluğu fərqli aspektdədir. Dünya birliyi bunu aydın bilməlidir. Avropa ölkələri öz sərhədlərinin təhlükəsizliyini Qafqazdan götürürlərsə, onlar birmənalı şəkildə bilməlidirlər ki, Qafqazın sabitliyinin pozulmasının başlıca şərti erməni və rus birliyi. Avropada təhlükəsizliyin təmin edilməsində bu faktor ciddi nəzərə alınmalıdır".